

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/46/21-25>

Cavadxan Qasimov

Naxçıvan Dövlət Universiteti
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-3826-033X>
cavadxan.yusifoglu@ndu.edu.az

Əşraf Ələkbərov

Naxçıvan Dövlət Universiteti
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0009-0006-8756-0685>
a.ashraf@mail.ru

Naxçıvan Muxtar Respublikasında azad iqtisadi zonalar: yeni iqtisadi sıçrayışın başlanğıcı

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasının ölkənin yeni iqtisadi realıqları müstəvisində formalaşdırmış olduğu potensialı və perspektivləri barəsində söz açılmışdır. Bu perspektivlər, xüsusilə, Azad İqtisadi Zonaların (AİZ) yaradılması və logistik mərkəzə çevrilməsi ilə müşayiət olunan proseslərlə tamamlanmış olur. Bu baxımdan da AİZ-lərin elmi və nəzəri əsasları verilmiş, onun muxtar respublika iqtisadiyyatı üçün səmərəlilik xüsusiyyətləri təqdim olunmuşdur. Eyni zamanda, muxtar respublikanın logistik mərkəz olaraq, iqtisadi əhəmiyyətinə toxunulmuşdur. Göstərilmişdir ki, istər AİZ-lər, istərsə də, logistik mərkəz muxtar respublika iqtisadiyyatının ölkənin milli iqtisadiyyatına tam və dolğun əsaslarla inteqrasiya olunmasına daha əlverişli zəmin yaratmaqdadır. Bütün bu proseslərin səmərəli təmin olunmasında muxtar respublika iqtisadiyyatının malik olduğu potensial göstərilmişdir.

Əsaslandırılmışdır ki, muxtar respublikada iqtisadiyyatın aparıcı sahələrinin, o cümlədən, kənd təsərrüfatı və sənayenin əlaqəli inkişafı, ərazinin tarixi İpək Yolunun üzərində yerləşməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin, beynəlxalq hava limanının fəaliyyət göstərməsi həm AİZ-lərin yaradılması və fəaliyyətinin tənzimlənməsində, həm də logistik mərkəz olaraq təşəkkülü məsələlərində olduqca mühüm tərəflərinə görə seçilməkdədir.

Açar sözlər: *Azad İqtisadi Zonalar, logistik mərkəz, yeni iqtisadi realıqlar, davamlı islahatlar, uzunmüddətli prioritetlər*

Javadkhan Gasimov

Nakhchivan State University
PhD in Economics
<https://orcid.org/0000-0002-3826-033X>
cavadxan.yusifoglu@ndu.edu.az

Ashraf Alakbarov

Nakhchivan State University
PhD in Economics
<https://orcid.org/0009-0006-8756-0685>
a.ashraf@ndu.edu.az

Free Economic Zones in the Nakhchivan Autonomous Republic: the Beginning of a New Economic Leap

Abstract

The article discusses the potential and prospects that the Nakhchivan Autonomous Republic, as an integral part of the Republic of Azerbaijan, has formed in the context of the country's new economic realities. These prospects are complemented, in particular, by the processes

accompanying the creation of Free Economic Zones (FEZ) and their transformation into a logistics center. In this regard, the scientific and theoretical foundations of FEZs are given, and their efficiency features for the economy of the autonomous republic are presented. At the same time, the economic importance of the autonomous republic as a logistics center is touched upon. It is shown that both the FEZs and the logistics center create a more favorable basis for the full and complete integration of the economy of the autonomous republic into the national economy of the country. The potential of the economy of the autonomous republic in the effective provision of all these processes is shown.

It is substantiated that the coordinated development of the leading sectors of the economy in the autonomous republic, including agriculture and industry, and the location of the territory on the historical Silk Road are of great importance. Also, the operation of the international airport is selected due to its very important aspects both in the regulation of the creation and operation of FEZs and in the issues of its formation as a logistics center.

Keywords: *Free Economic Zones, logistics center, new economic realities, sustainable reforms, long-term priorities*

Giriş

Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi daha çox istər iqtisadi, istərsə də strateji əhəmiyyəti ilə fərqlənən bölgələrindən biri olaraq, son zamanlarda qətiyyətli inkişaf dinamikası əldə etmişdir. Belə bir dinamikanın olduqca mühüm mənbələrindən biri isə Azad İqtisadi Zonaların (AİZ) təşəkkülü və uzunmüddətli prioritetləri ilə əlaqəli olan tədbirlər olduqca zəruri mahiyyətə malik olmaqdadır. Dünya iqtisadi və istehsal münasibətlərinin çevik olaraq dəyişdiyi bir mərhələdə AİZ-lər muxtar respublikanın makroiqtisadi inkişafının dayanıqlı perspektivliliyini təkmilləşdirmək və xarici yatırımları cəlb olunması məqsədilə zəruri bir mexanizmə çevrilir.

Belə bir vəziyyətdə, Naxçıvan Muxtar Respublikası üçün AİZ-lərin qərarlaşmış olması, bütün tərəflərinə görə bölgənin iqtisadi resurslarından daha səmərəli yararlanmaq imkanlarının mümkün olmasına əlverişli zəmin açmış olacaq. Belə ki, baxdıqda bəlli olur ki, AİZ-lər strateji hüquqi mühitə sahib olan ərazilərdir ki, həmin ərazilərdə də sahibkarlıq təşəbbüsləri olduqca az vergi yükü, sadələşdirilmiş gömrük və inzibati prosedurlar hətta, olduqca fəal əmək bazarı vasitəsilə reallaşmış olur. Həmin qurumlar investisiya şəraitini əlverişli etmək, ixrac imkanlarını gücləndirmək və bölgənin sənaye və texnologiya potensialını möhkəmləndirmək hədəflərini özündə əks etdirir (Vəliyev, Qafarov, 2004; Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2009). Təbii olaraq, AİZ-lə araşdırma və elmi yanaşma müstəvisində dövlətin ərazisinin hansısa bir bölməsi olaraq xüsusiləşmiş əhəmiyyətə malik olur və müəyyən imtiyazlar nəzərdə tutulmaqla fəaliyyətinə zəmin açılmış olur.

Tədqiqat

Respublikada ərazi suverenliyinin təmin olunması, müstəqilliyimizin daha da möhkəmlənmiş olunması, bölgələrin uzunmüddətli perspektivlərinin ölkənin makroiqtisadi inkişafına olduqca dinamik meyarlarla inteqrasiya olunması hədəfləri və bu xüsusda da, muxtar respublika iqtisadiyyatında modern keyfiyyət posəslərinin start almış olması, burada, AİZ-lərin təşəkkülü və fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə olduqca səmərəli səbəbləri də ortaya qoymaqdadır.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında AİZ-lərin yaradılmasının iqtisadi və hüquqi əsasları

Xüsusilə, qeyd etmək olar ki, muxtar respublikada AİZ-lərin yaradılması mövcud iqtisadi reallıqlar və inkişaf səviyyəsinin açmış olduğu zəminlə daha da real görünür (Məmmədli, İsmayılov, 2007). Milli iqtisadiyyatın çoxistiqamətli hədəflərinin müəyyən olunması, onun daha çox regional xüsusiyyətlərinin ələ alınması və nəticə etibarilə, sosial mahiyyətli dəyərləri özündə əks etdirmiş olması, bu sahədə iqtisadi və hüquqi yanaşmaları ilə daha çox xarakterik olur. Hər şeydən əvvəl, onu bildirmək olar ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası respublikamızın bir sıra xüsusiyyətlərinə malik olmaqdadır ki, onlar da AİZ-lərin yaradılması və fəaliyyətinin təmin olunması sahəsində olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş olacaq (Qəribov, 2011, s.59). Bunu, şəkil 1-in məlumatlarından görmək olar:

Səkil 1

AİZ-lərin yaradılması sahəsində Naxçıvan Muxtar Respublikasının malik olduğu potensial

İqtisadiyyatın aparıcı sahələrinin, o cümlədən kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrinin qarşılıqlı və perspektivli inkişafı ilə mühüm mezo-iqtisadi əhəmiyyətə malikdir

Tarixi İpək Yolunun üzərində yerləşməklə zəruri ticarət potensialını özündə əks etdirməkdədir

Ərazisində Beynəlxalq Hava Limanının fəaliyyət göstərməsi, buradakı AİZ perspektivlərini daha da yüksəltməkdədir

Naxçıvan Muxtar Respublikası coğrafi əhəmiyyətinə görə blokada vəziyyətində olsa da, unikal iqtisadi tərəqqi mexanizmini qərarlaşdırmağı bacarmışdır. AİZ-lərin təşəkkülü bəhs olunan mexanizmin davamlı və ardıcıl hissəsini təşkil edir və bir sıra zəruri hədəfləri də əlçatan edir. Bunu şəkil 2-nin məlumatlarında görmək olar:

Səkil 2

AİZ-lərin yaradılması ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası üçün əlçatan olacaq iqtisadi hədəflər

Xarici və yerli investisiyaların stimullaşdırılması

İstehsal və sənaye potensialının artırılması

Yeni iş yerlərinin yaradılması

İxrac yönümlü iqtisadiyyatın qurulması

İnnovasiya və texnologiya transferinin təsviqi

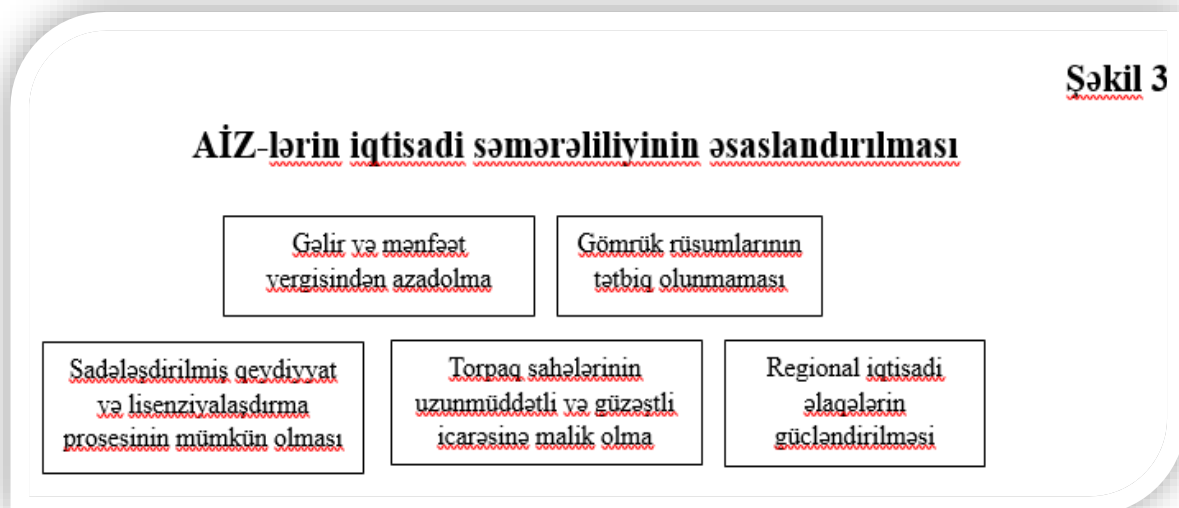
Xüsusilə, bütün bunlar üzrə, cari və nizamlanan, eyni zamanda, prioritet olaraq müəyyən olunan AİZ-lər muxtar respublikanın makroiqtisadi inkişafının olduqca islahatçı mexanizmlərinin daha zəruri qəbuluna səbəb olacaq (Qəribov, 2011, s.99).

Bu sahələr üzrə ölkəmizdə mühüm tənzimləyici mexanizmlərin səfərbər olması daha mühüm nəticələrə malik olmaqdadır. Belə ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının 2023-2027-ci illər üzrə sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramında əlverişli biznes mühitinin yaradılması prioritetləri

müstəvisində ilk olaraq, Azad İqtisadi Zonanının təşəkkülü ilə əlaqəli olan addımların atılmış olması qarşıya qoyulmuşdur. Müzəffər Ali Baş Komandanın tərəfindən təsdiq olunan bu hüquqi sənədin böyük elmi və iqtisadi mahiyyətini ifadə etmək olar. Həmin Dövlət proqramında təsbit olunmuşdur ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasında iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi və iqtisadi canlanmanın təşviqi üçün əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması bu sahədə prosedurların sadələşdirilməsi və asanlaşdırılması məqsədilə tədbirlərin icrası vasitəsilə həyata keçiriləcəkdir (Aliyev, İbadov, 1999). Burada Azad İqtisadi Zonanın yaradılması ticarət və logistika imkanlarını genişləndirməklə Naxçıvan Muxtar Respublikasının investisiya cəlbəediciliyini artıracaq və iqtisadiyyatın inkişafına əhəmiyyətli töhfə verəcəkdir (Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3910 №-li Sərəncamı, 2023).

Naxçıvan Muxtar Respublikasının yeni iqtisadi prioritetləri: AİZ-lər və daha səmərəli iqtisadi idarəetmənin müəyyən olunması

Bu bir həqiqətdir ki, muxtar respublikanın mühüm iqtisadi potensialı, xüsusilə yüngül sənaye, qida emalı və logistika bölmələrindən ibarət olmaqdadır. Həmçinin, sənaye parkları, məhəllələri və universitet texnoparklarının da təşəkkülü diqqətdə saxlanılmışdır (Sənaye parkları haqqında nümunəvi əsasnamə, 2013). Bəhs olunanlar, muxtar respublikada AİZ-lərin davamlılığının faydalı olacağına təminat olacaqdır. Ümumilikdə, AİZ-lərin proseslərində modern ideya və təşəbbüslərin müəllifi olaraq, sahibkarlara nəzərdə tutulan imtiyazlar olduqca faydalı fəaliyyət məqsədilə şərait yaradır. Bütün bunlar, şəkil 3-ün məlumatlarında ifadə olunur:

AİZ-lərin təşəkkülü eyni zamanda, Naxçıvan Muxtar Respublikasının etibarlı qonşuluq münasibətlərində, əsasən də, Türkiyə və İranla ticarət və sənaye münasibətlərini şaxələndirmək məqsədilə faydalı perspektivlər gətirmiş olur. Belə qurumlar tərəfindən muxtar respublika olduqca çoxistiqamətli regional bazarlara çıxış qazana və Azərbaycanın məcmu ixrac potensialına hərəkətverici təsirini göstərə bilər.

Qeyd olunanlarla yanaşı, AİZ-lərin təşəkkülü, uzundövrü Milli Prioritetlərin və qarşıdakı mərhələlərə istiqamətlənmiş olan iqtisadi yanaşmanın perspektivli dövrlərini özündə ifadə etdirməkdədir. Yəni ki, AİZ-lər muxtar respublikanın iqtisadi perspektivliliyində tamamilə modern bir bölmənin əsasları olaraq dəyərləndirilə bilər. Belə bir yanaşma, istər milli iqtisadiyyatın daha da inkişaf etmiş olmasına, istərsə də gənc sahibkarların ideyalarına dayanıqlı zəmin yaradılmasına səbəb olacaq. Müvəffəqiyyətli reallaşması halında, AİZ-lər muxtar respublikanı Cənubi Qafqazda əhəmiyyətli iqtisadi mərkəzlərdən biri ola bilər (Qəribov, 2011, s.101).

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər üzrə proseslərin sərbəstləşdirilməsi və bölgəsəl iqtisadi integrasiyanın möhkəmlənməsi müstəvisində AİZ dövlətlərin iqtisadi tərəqqi konsepsiyalarında zəruri yerə malik olur. AİZ-lər sahibkarlıq şəraitinin səmərəlilişdirilməsi, xarici yatırımların cəlb olunması, yeni məşğulluq göstəricilərinin qərarlaşması və ixrac potensialının yüksəldilməsi əsasında faydalı vasitələrdən biri hesab olunur. Məhz belə bir müstəvidə, ölkəmizin ayrılmaz tərkib

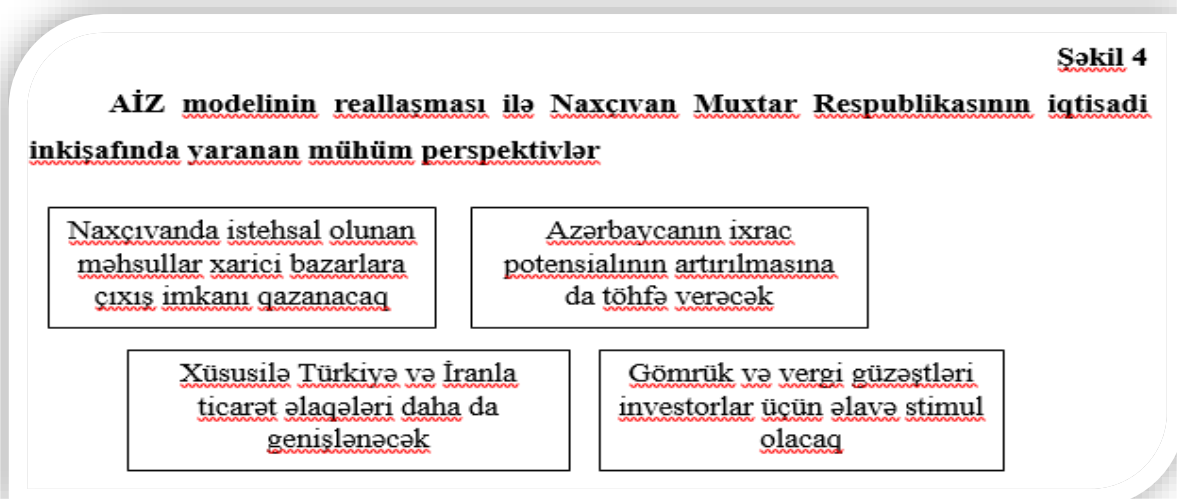
hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikası da AİZ mexanizmi müstəvisində zəruri perspektivlərə sahib olmaqdadır.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının yeni iqtisadi reallıqlar müstəvisində logistik mərkəz olaraq üstünlüklərinin əsaslandırılması. Bütün qeyd olunanlarla yanaşı həm də Naxçıvan Muxtar Respublikasının geosiyasi və iqtisadi perspektivlərini ifadə edərkən, milli prioritetlər müstəvisində əldə olunacaq uğurlar diqqətdə olmaqdadır. Muxtar respublikanın AİZ kimi perspektivli olmasının birinci mühüm səbəbi onun zəruri coğrafi mövqeyə malik olmasıdır (Əliyev, 2013, s.77). Azərbaycan Respublikasının ərazisinin əsas hissəsindən ayrılmış olsa da, Zəngəzur dəhlizi projesi müstəvisində respublikanın əsas ərazisi ilə birbaşa nəqliyyat bağlantısının təşəkkülü qərarlaşacaq.

Bəhs olunanlar muxtar respublikanı eyni zamanda, regional logistika mərkəzi olaraq inkişaf etdirə bilər. Belə bir yanaşmadan yararlanaraq, muxtar respublikanı Orta Asiya, Qafqaz, Yaxın Şərq və Avropa bazarları içərisində əlaqələndirici funksiyasını yerinə yetirə bilər. Əsasən də Türkiyə ilə quru sərhədin olması AİZ modelinin səmərəli icra olunmasına dəstək ola bilər.

Belə bir infrastruktur təsisatları AİZ-lərin göstəricilərinə zəruri olan logistika, sənaye parkları, sərhəd-gömrük idarəetmələri üçün müvəffəqiyyətli baza formalaşdırır. Bununla yanaşı, Naxçıvan Muxtar Respublikası enerji sahəsində özünü təminat yarada bilən bir bölgə olmaqdadır. Günəş və SES-lə yaşıl enerji istehsalı istiqamətində də resurslara malikdir ki, bu da AİZ-lərin davamlı inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır (Qasımov, 2024, s.102).

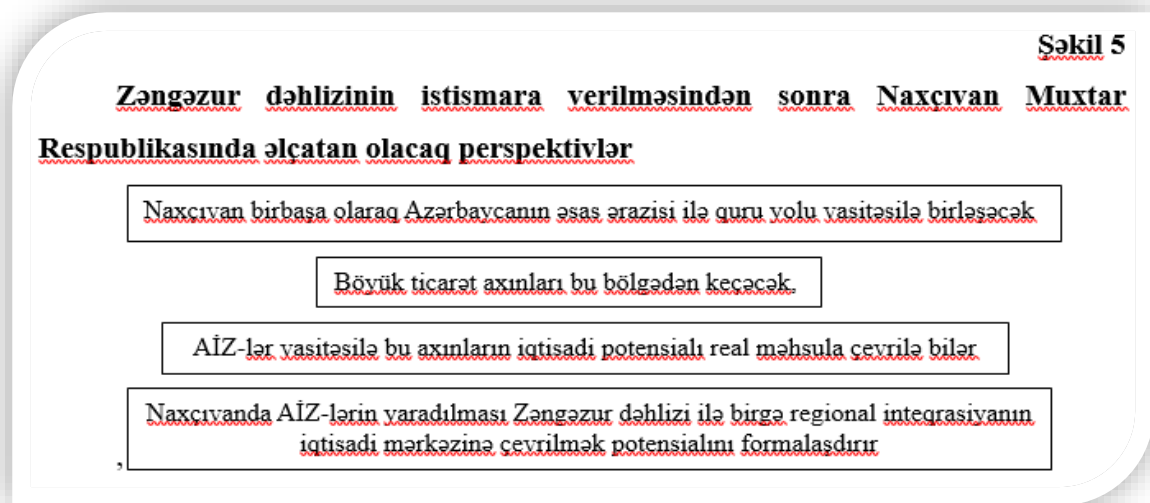
Logistik mərkəz perspektivlərinin iqtisadiyyatın sahə strukturuna təsiri imkanları. Naxçıvan Muxtar Respublikasının etibarlı iqtisadi və sənaye potensialına malik olması, onun AİZ-lərin yaradılması sahəsindəki perspektivlərini də gücləndirməkdədir (Vəliyev, Babayev, 1999; Səmədova, 2018). Muxtar Respublikada indiki mərhələdə mövcud olan çoxistiqamətli sənaye müəssisələri fəaliyyət göstərməkdədir. Onların içərisində, qida sənayesi, inşaat materiallarının yaradılması, yüngül sənaye şirkətləri mühüm yerə malik olmaqdadır. Bəhs olunan mövcud təsisatlar və sənaye bazası qarşıdakı dövrlər ərzində AİZ-lərin təşəkkülü üçün baza funksiyasını reallaşdırma bilər. Bir qayda olaraq, AİZ-lərdə vergi imtiyazları, sərbəst valyuta prosesləri, çevik lisenziya və qeydiyyat qaydaları reallaşmış olarsa, bölgəyə yerli və xarici yatırımcıların marağına səbəb olacaq (Qəribov, 2011, s.46). Eyni zamanda, bunu, xarici yatırımlar və ixrac perspektivləri baxımından da önəmlilik kəsb edir. AİZ-lərin yaradılması, muxtar respublikada bir sıra xüsusiyyətlərinə görə də aktuallığa malik olmaqdadır. Bunu şəkil 4-də görmək olar.

Nəticə

Yeni iqtisadi reallıqlar müstəvisində daha mütərəqqi hədəflərin müəyyən olunması muxtar respublikanın makroiqtisadi inkişafında yeni keyfiyyət mərhələsini başladacaq. Burada Zəngəzur dəhlizinin istismara verilməsi və strateji baxış konsepsiyasının mühüm əhəmiyyətini qeyd etmək olar. Bildirmək olar ki, Azərbaycan hökumətinin uzunmüddətli hədəflərindən biri olan Zəngəzur dəhlizi, muxtar respublikanın iqtisadi əhəmiyyətini zəruri olaraq, yüksəltmiş olacaq (Qasımov,

2024, s.124). Bu dəhliz vasitəsilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının uzunmüddətli iqtisadi prioritetləri üçün daha əlverişli zəmin olacaq. Bunlar şəkil 5-n məlumatlarında əks olunub:

AİZ-lərin fəaliyyətində hüquqi və institusional dəstək mexanizmlərinin əsaslandırılması. Ölkəmizin AİZ-lər barəsində tənzimləyici mexanizmləri, sahibkarların mənafeyini müdafiə edir, təmiz və faydalı investisiya şəraiti təmin edir. Belə hüquqi baza muxtar respublikada da reallaşmış oluna bilər. Bununla bağlı olaraq:

- AİZ-lərin yönləndirilməsi məqsədilə, xüsusi idarəetmə strukturu təşkil olunmalı;
- Rəqəmsal proseslər və “bir pəncərə” mexanizmi icra olunmalıdır (Qəribov, 2011, s.109).

Həmin təşkilati vasitələr AİZ-lərin səmərəliliyini yüksəltmiş olacaq və yatırımcılar üçün təmiz şərait yaratmış olacaq. Naxçıvan Muxtar Respublikasının AİZ olaraq tərəqqisi, istər bölgənin iqtisadi inkişafının təmin olunması, istərsə də ölkəmizin dolğun iqtisadi konsepsiyasının gerçək olması müstəvisində mühüm təsirə malik olmaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Aliyev, İ., İbadov, S. (1999). *Azərbaycan iqtisadiyyatı*. Ağrıdağ.
2. Əliyev, Ş.T. (2013). *Azad iqtisadi zonalar*.
3. İbadov, S. (2009). *İqtisadi nəzəriyyə*. Şərq-Qərb.
4. Məmmədli, O., İsmayılov, F. (2007). *İqtisadi nəzəriyyə*. MBM.
5. *Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı*. (2023).
6. Qasimov, F., İsmayılov, İ., Qasimova, L. (2008). *Sahibkarlığın əsasları*.
7. Qasimov, C.Y. (2024). *Naxçıvan Muxtar Respublikası – 100: yeni iqtisadi reallıqlar və davamlı inkişaf*.
8. Qəribov, A.H. (2011). *Azad iqtisadi zonalar və iqtisadi təhlükəsizliyin tənzimlənməsi*.
9. Səmədova, O. (2018). *İqtisadiyyata giriş*.
10. Vəliyev, T., Babayev, Ə. (1999). *İqtisadi nəzəriyyə*.
11. Vəliyev, T., Qafarov, Ş. (2004). *İqtisadi nəzəriyyə*.
12. Yıldırım, K., Karaman, D., Taşdemir, M. (2009). *Makro ekonomi*.

Daxil oldu: 17.03.2025

Qəbul edildi: 21.06.2025